

B.P. Hasdeu – Ipostaze inedite

Dr. Olga Bălănescu

Facultatea de Litere
Catedra de Comunicare și Relații Publice
Universitatea din București

Dr. Olga Bălănescu este lector la Catedra de Comunicare și Relații Publice a Facultății de Litere de la Universitatea din București. Este titulară a cursurilor de pragmatică lingvistică, redactare de texte, structuri de text publicitar. Domeniile sale de interes sunt: lingvistica, discursul publicistic, politic și publicitar.

Rezumat

Materialul de față are menirea de a aduce în prim plan câteva ipostaze inedite ale personalității savantului B.P. Hasdeu: tatăl devotat și soțul fidel, părintele dedicat cu totul familiei lui. Aceste aspecte au fost extrase din corespondența profesorului B.P. Hasdeu cu fiica lui, Iulia, în timpul șederii acesteia la Paris, alături de mama ei, doamna Hasdeu. Au fost scoase în evidență elemente care potențează, în mod surprinzător, componenta structurală afectivă a textului. Spunem „surprinzător” pentru că ne frapază atâta deschidere, sinceritate și caldă vibrație a sufletului din partea austerului savant, renumit pentru marele volum de muncă și pentru proiectele ambițioase și copleșitoare întreprinse în cercetare (pe multiple planuri).

Cuvinte cheie: *Scriitura subiectivă, Autenticitate, Corespondența, Ipostaze inedite, Spirit academic, Tata devotat, Soț fidel*

Preliminarii

Autenticitatea comunicării a preocupat natura umană dintotdeauna. Locutorul Receptor (R) a fost interesat să primească, odată cu mesajul, expresia gândirii și simțirii Emițătorului (E) pentru a se încrede în spusele acestuia. Este adevărat că puterea argumentului logic, rațional este îndubitabilă. Cu toate acestea, s-a demonstrat că argumentul de natură afectivă este mai eficient în demersul persuadării.

La mijlocul secolului trecut, publicul cititor a început să manifeste o tendință tot mai acută spre descifrarea scriiturii subiective: jurnale, autobiografii, corespondență. Acestea manifestă, în cel mai înalt grad, participarea afectiv-subiectivă a E la construirea mesajului, deoarece dispăre (sau cel puțin... așa ar trebui să se întâmple) preocuparea pentru artizianitatea exprimării, pentru imaginea clădită în ochii celorlalți, pentru cizelarea

textului în detrimentul autenticității informației. În cazul jurnalului și corespondenței, autenticitatea mesajului se sprijină pe un deziderat absolut irepetabil în alt tip de scriitură: suprapunerea „timpului trăirii” cu „timpul mărturisirii”, după cum frumos numea aceste două momente profesorul Eugen Simion în jurnalul parizian „timpul trăirii – timpul mărturisirii”. (1)

La ce servește îndeplinirea acestei condiții? La încadrarea scriiturii într-o categorie unică și inconfundabilă, aceea a mesajul lui necontrafăcut, „nefardat”, relatat imediat ce faptul s-a petrecut, fără a lăsa filtrul timpului să cearnă sentimente și argumente, să estompeze emoții, sau să tempereze spirite... Avem certitudinea că, în fața scrisorii sau a paginii de jurnal, E este încă sub impulsul trăirii imediate, vrea să immortalizeze clipa, așa cum a fost trăită ea, cu percepția din momentul respectiv, iar nu după ce faptul s-a petrecut iar rațiunea impune alte criterii de evaluare.

Există, de aceea, o poetică aparte a scriiturii subiective, o poetică dată tocmai de negarea implicită a oricărei intenții de șlefuire a exprimării în detrimentul transmiterii observației propriu-zise. Obstinația cu care construirea mesajului se face în permanență pe axa temporală prezentă, sau prin abundența construcțiilor eliptice dovedește intenția E de se situa cât mai aproape de faptul trăit, pentru a nu-i știrbi nimic din autenticitate. Martha Bibescu are, în jurnalul ei (2) notații făcute în avion, iar pe pagina de jurnal apare scris (3): „scriu pe genunchi, în avion, spre Paris. Incomod și trist.Răbdare...”(23 noiembrie, 1939). Dumitru Țepeneag notează toate oscilațiile avute referitor la problema emigrației. Să plece din țară, sau să rămână în Franța? „În țară cum să lupt? În Franța ce să fac? Îmi vine să-mi trag palme.”(18 ian.1971) (4)

Correspondența aduce, mai mult decât jurnalul, sub ochii noștri clipa trăită căci ea este immortalizată în chiar momentul ivirii lui. Autenticitate totală. Acces liber la momentul petrecerii faptului. Sunt aspecte care au fost trecute sub tăcere în jurnale, cum ar fi de exemplu divorțul lui Titu Maiorescu, căsătoria nereușită cu Clara Kremnitz, iubirea de-a dreptul pasională pentru Ana Rosetti... Toate se regăsesc în corespondența lui cu prietenii, căci Olimpianul avea conștiința propriului geniu. Început la numai 15 ani, la 1 noiembrie 1855, jurnalul lui Maiorescu ne dezvăluie ceea ce a vrut autorul să se știe despre el, scriind pentru a ști „oricând ce este și ce a fost, de unde a plecat și încotro va merge”. (5)

Dar valoarea unei corespondențe nu stă în bogăția informației oferite, ci în bogăția afectivă și intelectuală a celor care își scriu. Ea presupune ca cei doi locutori să nu fie doar Emițător și Receptor, ci că comunice sufletește unul cu altul, să se instituie o relație de apropiere care să le deschidă inimile și să-i aducă în pragul sincerității, așa cum ar fi în fața paginii de jurnal, când nimeni nu le stă în preajmă, iar ei pot scrie nestingheriți.

Așa stau lucrurile cu savantul B.P. Hasdeu în corespondența lui cu Lilicuța, fiica lui, adolescența atât de apropiată de vârsta păpușilor, dar atât de matură, erudită, profundă... Surprinzătoare armonie a spiritului de copil, încă entuziasmat de găștele „cucoanei Svârleasca” cu maturitatea precoce și aplecarea spre pătrunderea tainelor vieții.

Ipostaze inedite: savant și tată

Correspondența cu fiica lui, Iulia, este pentru savantul B.P. Hasdeu o modalitate de supraviețuire după severa hotărâre a soției de a-l părăsi pentru a locui cu fiica la Paris. Calomniile, se pare că și-au atins scopul, iar viața profesorului este tulburată până aproape de dezechilibru „*aproape că-mi pierd mințile*” (6). Cu toate acestea, nota distinctivă a scrisorilor este a buneii dispoziții și jovialității. Tonul este dat de savant care întoarce totul în glumă și nimic nu-l bucură mai mult ca Iulia să-l secondeze, să-și păstreze teafără capacitatea de jubilarie :”*căci posace sunt numai naturile mediocre sau răutăcioase*”.

Aflăm din scrisori amploarea „șantierului” în care muncește asiduu: proiecte academice de mare amploare se nasc și se finalizează văzând cu ochii. Scrisorile ne edifică, de asemenea, asupra scadențelor muncii și a traiectului exterior al activității. Înțelegem că profesorul refuză filosofia speculativă (înțeleasă ca pură elaborare spirituală, desprinsă de datele concrete oferite de știință și viață). Mai intuim, apoi, dorința de a înfăptui ceea ce nimeni până la el nu a reușit: un dicționar de proporții monumentale. În decembrie 1887, le împărtășea celor două Iulii secretul elanului și pasiunii lui: „*În lipsa voastră, în cruda singurătate la care sunt osândit, numai această colosală enciclopedie a poporului român, numai contactul zilnic cu spiritul unei întregi națiuni (...) mă scapă de urâtul ce m-ar prăpădi. După vorba unui împărat roman, simțesc că mă fac zeu și simțind-o, îmi vine a râde.*”

Correspondența lui distonează cu ceea ce știam despre el. Spiritul academic, auster, face loc omului echilibrat, în deplin acord cu sine însuși și cu lumea, având certitudinea vocației și contând optimist pe succesele muncii lui rodnice. Tumultul trăirilor interioare care i-a fost atribuit, este ne regăsit. Se poate și pentru că se adresează unei copile aflate în pragul adolescenței care nu ar fi receptivă la aceste manifestări.

Destinul impetuos al savantului ne dezvăluie acum fața tatălui îngrijorat de pojarul fiicei, de întârzierea scrisorilor, de programa de învățământ a școlăriței care își continuă studiile la Paris. „*Eram ca un nebun neprimind de la voi atâta timp nicio scrisoare, cu atât mai mult că nu știam nici adresa voastră, căci tu ai uitat să spui în depeșă că ași tras tot la Rue*

de Tournon.” (notează el la 11 septembrie 1881, într-o scrisoare adresată Lilicăi.) Dar tonul general predominant este încurajator și, surprinzător, Hasdeu glumește într-una și o îndeamnă și pe Lilicuța să-i urmeze exemplul.

Este tot numai grijă față de copil, pe care îl urmărește, cu drag, crescând de la distanța impusă de mult prea intransigentă soție. *„eu am citit scrisorile tale către Alexandrina și către Matilda: scrisori foarte drăgălașe. Sum fericit aflând că înveți bine și te silești mult la studiu. În Paris vei fi auzit deja proverbul noblesse oblige.”*(este notat în scrisoarea din 4 octombrie stil vechi 1881). Hasdeu s-a străduit (și a reușit) să-i insufle micuței românce sentimentul de apartenență de neam, cu nimic mai prejos decât alte nații: *„arată-le la franțuzoaice că o româncă este mai presus decât ele dacă vrea”* (18 octombrie stil vechi, 1881).

Îi urmărește și îndrumă lecturile, îi ascultă (deși depărtarea îi împiedică) gândurile și devine cea mai importantă ființă din preajma fetei.

Este știut că orice părinte este dispus a vedea mai pregnant laturile bune ale caracterului copilului său. Cu Hașdeu, însă, acest fenomen este supradimensionat. Romantic prin structură, plin de orgoliu, convins că are geniu și că genialitatea este transmisibilă, el își vede fiica un geniu în devenire, cu atât mai mult cu cât, toată lumea pare să fie dispusă a recunoaște precocitatea copilei. *„Ea este de o inteligență fenomenală și de o rară inocență și sinceritate în toate”* (îi scria Hasdeu soției la 4 noiembrie 1881, curând după sosirea la Paris. Comparând scrisorile primite cu cele trimise, el recunoaște fără ezitare superioritatea Iuliei: *„Vă întrec în cantitate, dacă nu în calitate, căci în realitate, ca vioiciune și carietate, mărturisesc că Lilicuța mă biruiește.”* (28/10 octombrie 1883).

Altă dată, scuzându-și indigența epistolară cu argumentul vârstei, scria tot superlativ despre fiica lui: *„Lilicuța îmi scrie așa de frumos și-mi cere să-i scriu și eu tot așa. Dar când omul este de o jumătate de secol, i se zbârcesc și gândurile, și stilul, nu numai fruntea: e numai bun pentru a fi pus în Archivă și închis într-un dicționar. Și-apoi copilul este a doua ediție a părintelui său și, când a doua ediție e mai bună, cea dintâi poate să stea liniștită în rafturile bibliotecii, lăsând să vorbească cea de-a doua mult și bine.”* (25 ianuarie stil vechi, 1886).

Hasdeu își adoră fiica. Iulia își idealizează părintele. Rar s-a putut remarca o mai profundă și trainică legătură între părinte și fiică, cei doi fiind la distanță, ca în cazul de față. Hasdeu este admirat de Iulia. Fata găsește legitime onorurile care, după ani lungi de nerecunoaștere, îi consacră, în fine, opera: alegerea ca membru corespondent al Academiei din St.Petersburg ori ca membru al Societății de lingvistică din Paris.

Între cei doi se stabilește o relație de respect mutual, de dragoste purificată grație depărtării, de plasare a celuilalt într-un univers de o puritate

absolută, ideală. Între Hasdeu și fiica lui s-a stabilit, ne dovedesc scrisorile dintre ei, o relație absolut unică și irepetabilă: afinitatea de structură mentală. Nimeni n-a fost atât de apropiat de Hasdeu precum micuța Iulia, nimeni nu l-a venerat mai mult decât acest copil drăgălaș, de nimeni nu a fost sufletul lui mai atașat. Ei gândesc la fel, au aceeași atitudine în fața vieții, același tip de umor, aceleași concepții, aceeași conduită față de oameni, aceeași generozitate.

Surprinde și impresionează respectul cu care Hasdeu își tratează fiica. Pentru el, Iulia nu este un copil deștept față de care părinții manifestă, uneori, o condescendență ostentativă, fapt care îi determină să se închidă în ei, să refuze comunicarea și să își construiască bariere imaginare îndărătul cărora să se refugieze. Hasdeu o tratează pe Iulia pe picior de egalitate. Evită argumentele de autoritate, este mereu prietenos, jovial, înțelegător, acceptând fără supărare să fie contrazis și făcând haz când, cu motive întemeiate, este luat `la vale`.

Ceea ce nu înseamnă că nu-și sfătuieste fiica. O face, dar nu cu aerul adultului atotștiutor care își strivește, prin personalitate și autoritate, copilul, ci cu aerul prietenului mai mare care zâmbește când aude de vreo boroboacă, îi face cu ochiul și nu stăruie asupra moralei mai mult decât ar trebui un copil inteligent să priceapă. Această atitudine îi dă încredere Iuliei în propriile puteri și îi instalează pe cei doi într-o atmosferă de camaraderie cordială și nonconformistă, fără nicio stânjenire.

B.P. Hasdeu ne apare în ipostaza părintelui ideal: iubitor, dar nu autoritar, grijuliu, dar nu strivitor al personalității copilului, liber în gândire, dar nu delăsător, într-un cuvânt, un părinte pe care și l-ar dori orice tânăr la vârsta adolescenței.

Scrisorile ne mai dezvăluie un amănunt: la un moment dat, el cochetează cu ideea de a obține un mandat în Cameră. Ține un discurs fulminant la Iași și relatează cu mare satisfacție succesul avut. Faptul nu o bucură pe doamna Hasdeu care se teme că savantul ar fi tentat să părăsească drumul științei în favoarea politicii. Nu își cunoștea prea bine soțul. Hasdeu avea nevoie doar de varietatea ocupațiilor, simțea nevoia să pătrundă în toate dimensiunile viața socială și culturală din jur, să exploreze toate domeniile cu care era sau putea fi compatibil.

De fapt nici nu se gândea să renunțe la știință. Era vorba doar de neastâmpărul firii și de curiozitatea cu care voia să exerseze buna funcționare a mașinăriei intelectuale.

Scrisorile ne dezvăluie deci (și ne accentuează totodată) varietatea domeniilor în care a pătruns spiritul său, robustețea intelectuală nedoborâtă nici de responsabilitățile sociale, nici de eroziunea anilor, demersuri care se resimt atât de pregnant la mulți semeni ai noștri.

Privit din perspectiva corespondenței, destinul lui Hasdeu este de tot prozaic: o existență burgheză, confortabil-decentă, dar fără excese, deci modestă, cu dificultăți financiare, cu datorii de plătit, cu calcule care includ costul apei minerale, al pantofilor, al taxelor școlare... Ne impresionează scrisoarea trimisă soției pe 14 iulie 1881: „*Fă socoteala banilor mei, dar s-o faci cu sânge rece, și vei vedea dacă poate să-mi rămână măcar pentru fleacuri. N-aș putea să ies în capăt dacă nu s-ar întâmpla câteodată vreun venit suplimentar, după cum au fost în anul acesta cei 1000 fr. rămași de la premiu (7), de unde, pe lângă datoria de la Kunst și la Ruppel, am mai îngrijit și pentru bunica și mi-am luat un rând de haine.*”

Nu îi este ușor să întrețină două familii. Cheltuielile celor două stabilite la Paris sunt tot mai mari. Viața este scumpă, deși acestea trăiesc la limita decenței, iar el se străduiește să le facă față. Are vocația muncii și consideră că este de datoria lui să le asigure celor două tot ce acestea îi solicită.

Are și o filosofie optimistă a vieții, caracteristică omului ridicat prin propria muncă și prin propriile puteri. Consideră că destinul îi va răsplăti pe cei care se străduiesc și luptă pentru drepturile lor, că fericirea le va fi hărăzită, într-un final, tocmai datorită eforturilor depuse. Aceasta nu înseamnă că nu vor cunoaște și nefericirea. Ea face parte din dialectica vieții și i se pare normal ca omul să traverseze și situații dramatice: *„O viață numai cu mulțumire, fără supărare din când în când, fără suferințe trecătoare, ar tâmpi pe omul cel mai inteligent. Paradisul, așa cum ni se zugrăvește întotdeauna, trebuie să fie o împărăție a idișilor...”* și adaugă: *„Câte in Justiții am suferit și eu în viață, ba mai sufăr încă, și totuși prin străduință și voință biruiesc pe dușmanii sau pe pizmașii mei. O succesiune periodică de plăceri și neplăceri agerește mintea și oțelește inima omului.”* (2/14 martie 1884)

Înțelegem acum de ce se resemnează în fața hotărârii doamnei Hasdeu de a se despărți. Este convins că, într-o bună zi aceasta își va da seama de injustețea acuzelor care i-au fost aduse și atunci familia se va reuni. Speră din tot sufletul să fie alături de fiică și de soție și crede că prin voință și străduință va reuși să treacă și peste acest necaz. B.P. Hasdeu nu a avut nicio clipă imaginea despărțirii definitive de familie. Gândul revenirii soției alături de el l-a făcut să sufere cu stoicism și să accepte destinul. Se pare însă că destinul nu a mai avut răbdare. Familia nu s-a mai întregit niciodată, iar sfârșitul iubitei lui fiice l-a azvârlit în cea mai neagră deznădejde.

Totul se schimbă. Savantul încrezător în forța argumentului logic, rațional nu își mai găsește rostul în viață. Omul jovial, zâmbitor, pus pe șotii dispare, iar în locul lui apare un taciturn încrâncenat pe viață, elanul patriotic se topește și se pare ca nimic nu îi mai poate explica sensul vieții.

Demonismul romantic, cât și devotamentul față de spiritul poporului român își vor irosi curând puterea incitativă.

După catastrofa suferită în 1888, B.P. Hasdeu care declară că se simte precum zeii, este zdrobit de durere. `Râsul` hohotitor de trufaș se va transforma într-un plâns amar, savantul va depune armele, ferecându-se în singurătate și tăcere, renunțând la tot ceea ce însemnase sistem valoric, idealuri, bucurii spirituale, speranțe, împliniri, proiecte de viitor...

Scrisorile ne dezvăluie un Hasdeu inimaginabil de puternic legat de fiica lui. Dacă am avut vreodată un cât de mic dubiu asupra iubirii lui față de Iulia, acest final dramatic (de ambele părți) ne dovedește că B.P. Hasdeu își pierde, odată cu Iulia, speranța de viață.

Deși a fost acuzat că insistențele lui repetate ca Iulia să învețe tot mai mult și tot mai bine, să-și depășească la învățătură colegile franțuzoaice pentru a le arăta ce poate o româncă ar fi distrus `acest sfânt și feciorelnic destin` (8), scrisorile dovedesc, dimpotrivă, o grijă deosebită față de sănătatea și sufletul adolescentin al Iuliei. Hasdeu îi scria deseori soției să fie mai puțin severă cu micuța la carte și o sfătuia să îi facă un program cât mai adecvat nevoilor vârstei și sănătății ei. Iată un exemplu: *În genere însă... n-o forța la muncă; lasă-i destul timp de recreațiune și chiar de neastâmpăr copilăresc`.* (4 octombrie 1881).

În 5/17 mai 1882 observă că *lecțiile particulare ale Lilicuței sunt prea multe. Mai ai în vedere de a nu se abuza de forțele ei încă prea fragede... Când oare mai are ea vreun singur moment liber? Gândește-te, dragă Iulie, și mai gândește-te încă o dată`.*

Grija lui Hasdeu pentru sănătatea Iuliei este permanentă și, în momentele de criză, se manifestă impresionant. Când află, în toamna lui 1881, că s-a îmbolnăvit de pojar, supradimensionează evenimentul, cade în genunchi, se închină, aleargă pe la doi medici spre a-i întreba dacă există vreun pericol, nu închide ochii toată noaptea, ba chiar vrea să ia primul tren spre Paris *`fără a lua concediu, fără a cugeta la ceea ce fac`* (26 octombrie 1881)

Ulterior, când scrisorile de la Paris vestesc dureri de cap repetate și bronșite, Hasdeu revine insistent asupra reducerii eforturilor intelectuale ale copilei: *`Durerile de cap ale Lilicuței mă îngrijorează grozav. Ele au mare influență și asupra miopiei. Să nu lucreze peste măsură: are destul timp în viitor`.* (3/15 mai 1883)

Dar fata se hotărâse deja să-și treacă bacalaureatul la 16 ani, licența la 18, doctoratul la 20.

Scrisorile de față sunt, prin urmare, o dovadă evidentă a calităților savantului de tată iubitor și soț fidel, de părinte devotat familiei, tot așa după

cum i-a fost devotat și poporului. Umorel, spiritul jovial, justificarea fiecărui bănuț în fața soției, mărturisirea dificultăților financiare și povara achitării datoriilor, satisfacția cu care trimite pachete la Paris (*cu icre moi*`, după gustul Lilicuței), toate acestea sunt trăsături pe care le aflăm din lecturarea corespondenței sale cu Lilicuța. Acestea contribuie la conturarea unei laturi puternic umane, sensibile a caracterului său, întregind astfel portretul savantului.

Note bibliografice

- (1) SIMION, Eugen. *Timpul trăirii, timpul mărturisirii*. București: Editura Cartea românească, 1979
- (2) BIBESCU, Martha. *Jurnal politic (1939-1941)*, București: Editura Politică, 1979.
- (3) BIBESCU, Martha. *Ibidem*.
- (4) ȚEPENEAG, Dumitru *Un român la Paris*, Cluj: Editura Dacia, 1993.
- (5) MAIORESCU, Titu. *Jurnal și epistolar*, vol.I (noiembrie 1855 – martie 1859), București: Editura Minerva, 1975.
- (6) „Corespondența B.P.Hasdeu – Iulia Hasdeu”. În: *Documente și manuscrise literare*, vol III, ediție publicată, adnotată și comentată de Paul Cornea, Elena Piru, Roxana Sorescu. București: Editura Academiei RSR, 1976.
- (7) În 1880, lui Hasdeu i se acordase premiul I.Heliade Rădulescu al Academiei, în valoare de 5000 lei, pentru primele două tomuri din *Cuvente den bătrâni*.
- (8) După cum scria Ion Aurel Manolescu într-o carte de tip hagiographic-sentimental din 1939.